

Stug blijven zitten op 847 bergjes goud

Het museum is dood. Leve het museum. Volgens de Raad voor Cultuur moet alles anders. Aan de bezoekers ligt het niet: de raad telde meer dan 24 miljoen mensen die vorig jaar naar een Nederlands museum gingen. Dat cijfer stijgt al jaren. Nee, het probleem is veeleer de hoeveelheid musea. Die vliegen ons namelijk om de oren. In geen land ter wereld zijn er zoveel: 847 volgens de raad. Nederland museumland. Dat duizelingwekkende aantal ziet de raad niet als teken van vitaliteit maar van versnippering. Er zou een einde gemaakt moeten worden aan de stoet van dwergen met slechts een enkele reus die een vuist kan ballen. Het advies, 'Ontgrenzen en verbinden: naar een nieuw museaal bestel', dat vorige week werd aangeboden aan minister Jet Bussemaker (PvdA) van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, spreekt ferme taal. Het stelt niets minder dan een hervorkaveling van het museale landschap voor, die in 2017 voltooid moet zijn.

Het advies van de Raad behelst een operatie die te vergelijken is met de hervormingen van de omroepen in Hilversum. Samenwerking is het sleutelwoord, op alle mogelijke terreinen, van beheer en opslag tot aankopen, tentoonstellingen, educatie en onderzoek. En net als bij de omroepen zullen de musea pas bewegen als er sancties worden gekoppeld aan de beoogde veranderingen. De Raad brengt zelfs het zwaarste geschut in stelling: musea die niet meewerken, kunnen vanaf 2017 geen subsidie meer aanvragen. Zo boud heeft de Raad zich zelden uitgesproken, al nam voorzitter Joop Daal-meijer daar weer het nodige van terug. Pas als de samenwerking tussen musea zou uitblijven, zou er dwang moeten worden uitgeoefend. 'Liever werken we met beloningen, met een wortel in plaats van een stok.' Wortel of stok, dat wordt de komende jaren de vraag.

Logisch en legitiem

De nood is in elk geval hoog: de musea die het Rijk subsidieert met jaarlijks 142 miljoen euro worden in 2013 met gemiddeld 12 procent gekort, de gemeentelijke musea met gemiddeld 9 procent. Tel uit je verlies. Het Tropenmuseum en het Rijksmuseum Twenthe werden door de bezuinigingen met sluiting bedreigd, al lijkt die voorlopig te zijn afgewend. Hoe dan ook, om te overleven zijn veranderingen noodzakelijk. Veel musea zullen zich opnieuw moeten uitvinden, op zoek moeten gaan naar nieuwe geldbronnen of (nog) meer bezoekers. Die bui zagen de musea vorig jaar al hangen en daarom stelden ze zelf een commissie in onder voorzitterschap van emeritus hoogleraar Irene Asscher-Vonk. Zoals te verwachten viel, waren de aanbevelingen van die commissie minder verstrekkend dan die van de Raad voor Cultuur.

Maar over één ding is men het eens: de Collectie Nederland zou een centrale rol moeten spelen bij de samenwerking tussen musea. Alle objecten in alle openbare verzamelingen, de berg met goud waarop de natie zit, moet het uitgangspunt van het nieuwe museale bestel worden. Met die schat zou veel winst te behalen zijn door vooral de onderlinge uitwisseling van al die stukken te stimuleren. Een winkeldochter van het ene museum kan een waardevolle aanvulling voor het andere zijn. 'Er is zoveel moois dat we nu niet te zien krijgen,' aldus Daalmeijer. De raad stelt voor de Collectie Nederland eerst digitaal in kaart te

brengen om vervolgens de zichtbaarheid en onderlinge uitwisseling van al die objecten te bevorderen. Waaruit bestaat de culturele schat van Nederland en hoe kan een zo groot mogelijk publiek daarmee zijn voordeel doen? Dat voorstel klinkt logisch en legitiem. De vraag die meteen opdoemt is dan ook waarom dat culturele kapitaal niet veel eerder is gemobiliseerd en ingezet.

Moederkloek op eieren

Sinds 1990, toen het toenmalige ministerie van OCW het begrip Collectie Nederland muntte, wordt erover gekibbeld. Een kleine vijftig jaar zijn de musea niet tot een vergelijk gekomen. Wim Pijbes, directeur van het Rijksmuseum, weet precies waarom. 'Omdat er natuurlijk geen Collectie Nederland bestaat!' Strikt genomen heeft hij gelijk, de collecties van de afzonderlijke musea zijn bezit van ofwel het Rijk ofwel gemeenten ofwel particulieren, zoals de kunstverzameling van Museum De Pont in Tilburg, en in vrijwel alle gevallen nogal toevallig ontstaan en willekeurig samengesteld. De Raad voor Cultuur reikt de oplossing aan en stelt voor het onderscheid tussen rijks- en stedelijke musea op te heffen. Op zichzelf geen slechte gedachte, maar hoe krijg je al die verschillende musea op één lijn?

Dat zal niet snel gebeuren, want het formele standpunt van Pijbes tekent de weinig coöperatieve mentaliteit van de Nederlandse musea om tot een onderlinge hervervorming en specialisatie te komen. De musea blijven op hun collectie zitten als een moederkloek op haar eieren. Musea lenen natuurlijk wel stukken aan elkaar uit, de raad telde een kleine drieduizend uitgaande bruiklenen bij de rijksmusea in 2011, maar dat aantal is te verwaarlozen op een totaal van zo'n vijftig miljoen objecten in die musea. Liever een schilderij in het depot dan aan de muur van een ander museum, dat is meer regel dan uitzondering. Te nadrukkelijk nog denken musea in de eerste plaats aan zichzelf en niet aan de Collectie Nederland, waarvan zij onderdeel uitmaken. In bescheidenheid hebben de Nederlandse musea zelden uitgeblonken, eerder in zelfgenoegzaamheid. Bij die mentaliteit heeft het publiek, dat voor al die objecten in al die musea heeft betaald en voor wie die objecten zijn bedoeld, het nakijken.

Pogingen en initiatieven om de Collectie Nederland van de grond te krijgen, zijn er in het verleden wel geweest. Wim van Krimpen, voormalig directeur van onder andere de Kunsthal en het Gemeentemuseum Den Haag, heeft het een paar keer geprobeerd. Pop Art, topstukken uit de Collectie Nederland heette de tentoonstelling die hij in 1995 in de Kunsthal organiseerde. Volgens het persbericht markeerde de tentoonstelling 'het begin van een intensievere samenwerking tussen de verschillende musea die er vaker toe zullen overgaan om delen van hun collecties gezamenlijk te tonen aan het publiek'. Die inschatting bleek veel te optimistisch, want het bleef bij die ene tentoonstelling. 'Museum Boijmans Van Beuningen vroeg honderdduizend gulden voor zijn bruiklenen,' zegt van Krimpen. 'De kosten van die tentoonstelling wogen niet op tegen het geringe publiek dat ze trok. Het gevaar is dat mensen niet komen kijken naar stukken die uit de depots van musea worden opgediept.' Volgens Van Krimpen zou het helpen als de staat de verzekering van de Collectie Nederland op zich zou nemen en de musea de kosten die gemoeid zijn met bruiklenen niet aan elkaar zouden doorberekenen. Je vraagt je af waarom die kosten al niet eerder zijn geschrapd, ze worden immers gemaakt door functionarissen die toch al op de loonlijst staan. Museale solidariteit en onderlinge dienstverlening zijn schaarse artikelen.

Hartverzakking

Met de Collectie Nederland in zijn achterhoofd stelde Van Krimpen als directeur van het Gemeentemuseum Den Haag zijn collega van Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam ooit voor delen van elke collectie over te hevelen. De spécialité de la maison van de moderne kunstcollectie in Rotterdam is het surrealisme en in Den Haag de uitgebreide verzameling werken van Piet Mondriaan. Daarbij verbleken in beide musea de werken van de impressionisten, postimpressionisten en expressionisten. 'Mijn voorstel was die uit te ruilen: in het Boijmans de impressionisten en postimpressionisten en in het Gemeentemuseum de expressionisten. Of andersom. Maar mijn collega kreeg een hartverzakking. Jammer, want je zou formules moeten bedenken om van elk museum een sterkere brand te maken.'

Over specialisatie gesproken: Ruud Schenk van het Groninger Museum denkt op grond van de verzameling aan 'mode en design op de grens van kunst, postmodern Italiaans design en Chi-nees porselein'. De zwerfkeien op die gebieden in de collecties van andere Nederlandse musea zouden in het kader van een herverdeling van de Collectie Nederland naar Groningen kunnen worden overgebracht. Het museum zou zich daardoor niet alleen beter kunnen profileren, het zou ook een belangrijkere speler worden in het internationale bruikleenverkeer. Meer topstukken uit het buitenland komen dan binnen handbereik.

Schenk kreeg ooit de onderzoeksoopdracht de naoorlogse Amerikaanse kunst in openbare collecties van Nederland in kaart te brengen. Zijn boek USA in NL werd in 2004 gepubliceerd. Het zou mooi zijn daar een tentoonstelling aan te wijden, offerde een aantal mensen, onder wie hoogleraar kunstgeschiedenis Carel Blotkamp. Maar de musea waren er niet voor te porren. Er werden diverse pogingen ondernomen, waarbij het Stedelijk Museum met de meeste klapstukken van naoorlogse Amerikaanse kunst in zijn verzameling het voortouw nam. Toen ook Museum Boijmans geïnteresseerd was, haakte het Stedelijk af. De ego's van de toenmalige directeurs Rudi Fuchs en Chris Dercon stonden de vlootshow in de weg. Dood-zonde en onvoorstelbaar natuurlijk, want de presentatie had zichtbaar kunnen maken dat Nederland een van de beste collecties van naoorlogse Amerikaanse kunst in Europa bezit. De tentoonstelling had door het land kunnen reizen, waardoor het Nederlandse publiek zich op de hoogte had kunnen stellen van die schat, die nu alleen in kleine, veelal onafhankelijke en toevallig ontstane plukjes hier en daar is te zien. Voor menig museum in het buitenland zou zo'n tentoonstelling bovendien een object van verlangen zijn geweest, waarvoor men waarschijnlijk maar al te graag in de buidel had willen tasten. Kapi-taalvernietiging dus, in culturele en financiële zin.

Zo'n exercitie zou je trouwens ook voor de naoorlogse Franse en Duitse kunst kunnen organiseren, of voor het Chinese porselein en ga zo maar door. Met een beetje creativiteit zijn uit de Collectie Nederland talloze tentoonstellingen samen te stellen. Maar gehakketak, geneuzel, opgeblazen ego's en het doorberekenen van kosten dwarsbomen dat. Zo komt de mobiliteit van de Collectie Nederland niet op gang.

Postzegels verzamelen

De Raad voor Cultuur en de commissie Asscher-Vonk onderkennen bovengeschetste problemen en willen daar wat aan doen. De laatste tijd lijkt er ook een kentering te zijn. In 2011 gaf het Gemeentemuseum Den Haag het goede voorbeeld. Met behulp van substantiële bruiklenen van een aantal andere Nederlandse musea richtte het een

permanente presentatie in van De Stijl. Met een aanstekelijk groot gebaar waarin alle mogelijke artistieke uitingen aan bod komen, werd een nationaal en internationaal erkende stroming in de moderne kunst voor het publiek uit de doeken gedaan. Zo zou de Collectie Nederland moeten worden ingezet.

Ander oud zeer zijn de aankopen van vooral de kunstmusea. Die roepen nog te vaak het gevoel op dat er postzegels worden verzameld in plaats van kapitale stukken. Een voorbeeld van die praktijk is de recent aangekondigde wens van Museum Boijmans een triptiek uit circa 1420 aan te kopen. Het werk was te zien op de tentoonstelling De weg naar Van Eyck en is te koop voor ongeveer 1,5 miljoen euro. Je moet een loep voor je ogen houden om de balseming van Christus goed te kunnen zien, want het triptiek meet 31 bij 44 centimeter. Afgebeeld op ware grootte in een tijdschrift lijkt het heel wat, aan de muur in een museumzaal wordt het een nietig kleinood. Bovendien laat de schilderkunstige kwaliteiten van de onbekende meester ernstig te wensen over. Het museum spreekt 'van een geweldige kans een dergelijk vroeg werk blijvend te kunnen tonen, naast de enige Van Eyck in Nederlands bezit en het rond 1415 in Maastricht of Luik gemaakte Norfolk-triptiek'. Conclusie: voer voor specialisten, onaantrekkelijk voor het publiek. Door de aankoop van dat drieluikje zal het museum geen toegangskaartje extra verkopen. Dit voorbeeld is geen incident, maar usance bij heel veel musea in Nederland, al moet worden toegegeven dat de ene postzegel de andere niet is.

Het houdt niet op, want nog een probleem is dat de aankopen niet of nauwelijks op elkaar afgestemd zijn, niet alleen uit onwil, maar ook omdat gegevens ontbreken. Ook dat is vooral een probleem van de kunstmusea waar de hoogste bedragen omgaan; de musea voor volkenkunde werken al jaren samen. Zo trof Wim van Krimpen niet lang nadat hij een foto van Daan van Golden voor het Gemeentemuseum Den Haag had gekocht, dezelfde aan in de collectie van het Boijmans. Daar blijft het niet bij. Veel kunstmusea hebben soortgelijke werken van dezelfde kunstenaars aangekocht, waardoor veel collecties op elkaar zijn gaan lijken. En wat te denken van het Rijksmuseum dat werken van Piet Mondriaan, Karel Appel en Bart van der Leek koopt, terwijl vergelijkbare werken allang in de collecties van respectievelijk het Gemeentemuseum Den Haag, het Stedelijk en het Kröller-Müller Museum aanwezig zijn. Veelal in depot. Het Rijks stelt zich op het standpunt dat Mondriaan, Appel en Van der Leek in de context van de oude meesters worden getoond, niet als erflaters of navolger van de moderne kunst. Dat is een hoogst interessante discussie, die vooralsnog in de context van de Collectie Nederland gevoerd zou kunnen worden.

Hoogste tijd dus voor de herverkaveling die de Raad voor Cultuur bepleit. Maar die gaat niet gebeuren, zeker niet op korte termijn. Musea die gewend zijn autonoom te handelen, laten zich niet zomaar dwingen. De reactie van de minister was realistisch, zij ziet niks in verplichte huwelijken. En zo veranderde een advies met een aantal uitstekende suggesties al bij de aanbidding tot een papieren tijger. Veel veranderen zal er dus niet en dat is maar goed ook, om Gerard Reve te parafaseren, want zoals het is, is het al erg genoeg.

Een tentoonstelling van na-oorlogse Amerikaanse kunst in Nederlands bezit zou zo mooi kunnen zijn, maar dit object van Robert Gober (Museum Boijmans Van Beuningen), Frank Stella's Effingham I (Van Abbemuseum), een Keith Haring uit het Groninger Museum en Bill Viola's The Greeting (museum De Pont) zijn door onwil nooit samengebracht.